

SIRKKA AHONEN

Aika haastaa suomalaisuuden myytit

Historia ei ole vain tietoa, jota tutkijat tuottavat ja yleisö käyttää. Historian tuottamisen kentistä akateeminen tutkimus on alaltaan pienin, sillä laajassa merkityksessä historia on myös julkisten ja kaupallisten tahojen luomaa historiakulttuuria ja ihmisten toisilleen välittämiä muistoja, jotka ovat osa ihmisten rajatonta elämismailmaa.

Historiakulttuurin tuotteissa ja yhteisön muistissa historia esiintyy myytteinä. Suomalaiset vaalivat omakuvassaan muun muassa selviytyjäkansan, vapaan talonpojan ja Goljat-jättiläistä vastaan itseään puolustavan nuoren viattoman Daavidin myyttejä.

Myytit eivät ole tiedon vastakohta vaan sen laji. Myyteillä ei ole korrespondenssiteorian mukaista totuusarvoa, vaan niiden takeena on yhteisön jakama luottamus. Myytit voivat olla todistusaineiston valossa tosia tai epätosia, mutta ero ei ole niiden kestävyuden kannalta olennainen. Myytteihin uskotaan, koska ne ovat tärkeitä yhteisölle. Yhteisö saa myyteistä itsetuntoa ja tulevaisuudenuskoa. Onnettomuuden kohdatessa suomalaiset voivat muistuttaa itseään siitä, että historia osoittaa heidän olevan selviytyjäkansa. ”Tämä on meidän talvisotamme”, saattaa poliitikko puhua syvän laman keskellä.

Myytit ovat kertomuksia, ja historianfilosofi Frank Ankersmitin mukaan nimenomaan kertomukset ovat mielekkäitä historian esityksiä. Dataan pohjautuvat yksittäiset tosiseikat eivät sinänsä ole merkityksellisiä, vaan ne saavat merkityksensä vasta, kun historiankirjoittaja yhdistelee ne kertomuksiksi. Kertoja, olkoon hän sitten historian ammattilainen tai amatööri, tekee 1710-luvulla järveen upotetusta kirkonkellosta tai puuhun veistetystä aapisesta selviytyjäkansamyytin symbolin. Suomen sodassa sillanpääasemaa hartiavoimin puolustaneesta sotilaasta tulee torjuntavoiton ikoni.

Myyttiset kertomukset kestävät, vaikka menneisyyden todisteet ja tutkijoiden päätelmät sotisivat niitä vastaan. 2000-luvun alun joukkokyselyt suomalaisten omakuvasta osoittivat vanhojen, kansakunnan rakentamiseen käytettyjen suomalaisuuden myyttien vielä elävän. Yrjö-Sakari Yrjö-Koskisen *Suomen kansan historiassa* (1881) vakiinnuttaman suuren kansallisen kertomuksen mukaan suomalaiset olivat homogeeninen kansa, joka lähti yhteisestä alkukodista, vaelsi Uralilta Suomenniemelle ja oli ennalta tarkoitettu muodostamaan kansallisvaltion. Tämä kansa osoittautui vainon ja sodan kurimuksessa selviytyjäksi, vaali talonpoikaista vapautta, kasvoi vahvojen naisten helmoissa ja kunnostautui kuninkaan puolesta taistelevina satureina. Myytit elivät koulukirjoissa sata vuotta ja ovat osin edelleen suomalaisten historiallisen identiteetin viitekohtia.

Kuva: Veikko Somerpuro

Geneettisesti yhtenäisen kansan ja vääjäämättömän kansallisvaltiokohtalon myytit kaatuivat toisen maailmansodan jälkeisen historian tutkimuksellisen objektivismin paineessa. Historiankirjoittajat lakkasivat tuijottamasta yksipuolisesti kielitieteen oletuksiin ja totesivat arkeologian ja genetiikan todistavan, että alkukodin ja yhteisen vaelluksen sijasta ihmisryhmät olivat liikkuneet muuttuvien tilanteiden mukaan sinne ja tänne, verkostoituneet ja lainailleet toisiltaan niin geenejä kuin kulttuurisia innovaatioita. Kansallisvaltio syntyi jälkinationalistisesta näkökulmasta katsoen vuoden 1917 tilanteen eikä kansan vuosisataisen tahdon ansiosta. Soturimyytti puolestaan oli uusissa oloissa poliittisesti sopimaton, joten yhteisö opetteli näkemään itsensä kansainvälisenä rauhanvartijana.

Myyteistä selviytyjäkansan omakuva kesti tutkijoiden kritiikin ja jäi toisen maailmansodan jälkeenkin käyttöön. Yhteiskunnallisen tasa-arvon myytti pysyi niin ikään voimassa, vaikka Ruotsin ajan talonpoika ei arkistolähteiden valossa näyttänyt kovin vapaalta. Euroopan integraation edetessä historiapuheessa vahvistui eurooppalaisen perinnön myytti. Silti oppikirjojen tekijät eivät yksittäisissä tapauksissa aina jaksaneet muistuttaa Suomen historian ilmiöiden olevan eurooppalaista tartuntaa. Esimerkiksi naisten äänioikeus esitettiin suomalaisena innovaationa eikä yleiseurooppalaisen naisasialiikkeen saavutuksena. Suomen historia kerrottiin edelleen omana kansallisena kertomuksenaan.

Kansallisvaltio on nationalismin aikakaudelta 1800-luvulta lähtien toiminut eri maissa historiankirjoituksen kehyksenä. Historian esitykset ovat yleensä olleet kansallisvaltiokohtaisia, ja maailmanhistorian nimellä julkaistut teoksetkin ovat jäsentyneet suurten valtioiden kuten Venäjän, Saksan, Ranskan ja Iso-Britannian kertomuksiksi. Tapa kirjoittaa historiaa kansallisvaltion kehityksessä säilyi, vaikka kansallisuusaate toisen maailmansodan jälkeisessä Euroopassa ainakin väliaikaisesti menetti yhteisöjen luottamuksen.

Vasta aikamme uuden, maailmanhistoriaa kirjoittavan historioitsijasukupolven edustajat kuten William ja J. R. McNeill ovat kategorisesti lakanneet tuijottamasta kansoihin historian toimijoina ja nostaneet niiden sijaan esiin alituisessa liikkeessä olevat ihmisryhmät ja niiden välillä kulttuurilainoja kuljettavat kauppiat, kisällit ja maahanmuuttajat. Teoksessaan *A Human Web. A Bird's Eye View of World History* (Verkottunut ihmiskunta, 2005) he kuvaavat yhteisöjen ikaikaista ja välttämätöntä verkottumista. McNeillien tapaiset historioitsijat kirjoittavat todellista maailmanhistoriaa.

Kansallisten myyttien kestävyys kansallisuusaatteen konkurssin jälkeenkin todistaa niiden yhteisöä koossa pitävästä potentiaalista ja moraalisesta käyttökelpoisuudesta. Selviytyjämyyttiin vedoten suomalaiset voivat katsoa ennenkin nousseensa sodan ja puutteen kurimuksesta, joten lama tai rakenteiden romahdus ei vastakaan näyttäydy kaiken loppuna. Vaikka kolmannes väestöstä 1600-luvun lopussa menehtyi nälkään ja tauteihin ja jäljelle jääneet joutuivat pian isovihan jal-

koihin, ponnistivat suomalaiset rauhan palattua taloudelliseen ja kulttuuriseen nousuun. Selviytyjäkansan myytti tuntuu hyvältä säilyttää. Tasa-arvon myytti puolestaan tarjoaa todistuksen siitä, että vähäosaiset ovat jo vanhoina aikoina osanneet nousta eliittiä vastaan puolustamaan elinehtojaan. Myytti kertoo myös niin sanottujen tavallisten suomalaisten historiallisesta toimijuudesta. Maattomille ei 1900-luvulla ”annettu” maata, eivätkä naiset ”saaneet” äänioikeutta, vaan asianosaiset hankkivat itse oikeutensa.

Kansallisten myyttien vikana on kuitenkin sisäänlämpävyys. Kun suomalaiset kokoontuvat onnittelemaan itseään kriiseissä osoittamastaan resilienssistä tai talonpoikaisen vapauden vaalimisesta, he lukitsevat itsensä kaikukammioon, jossa he kuulevat vain oman äänensä. Ympäristön maailman häly on kuitenkin tarkoitettu kaikkien kuultavaksi, koska mikään yhteisö ei ole suojassa maailmalta. Kaikukammiossa ei ole turvallista pysyä.

Todellinen maailmanhistoria vastaa suuriin kysymyksiin ajassa tapahtuvasta muutoksesta. Poliittisen vallan jakautuminen, väestöliikkeet, joukkotuhon uhka, ehtojen epätasainen jakautuminen ja ympäristönmuutos edellyttävät maapalloista tarkastelua näyttäväkseen koko laajuudessaan. Digitaalisen vallankumouksen ansiosta koostunut iso data antaa pohjan tulkittavalle maailmanhistorian kirjoittamiselle. Toisiinsa limittyvät ja yhdessä käsiteltäväksi antautuvat tiedot eri aloista, ajoista ja toimijoista mahdollistavat oletusten tekemisen ja keskustelun koko maapallon kehityksestä. Iso data kuvaa kvantifioitavien ilmiöiden lisäksi myös ihmisten aikeita ja ajatuksia. Antroposeenin historia ei ole pelkästään fysikaalisten indikaattoreiden varassa vaan ammentaa mieltä ihmistoimijoiden valinnoista.

Korvautuvatko kansalliset myytit maapalloisilla myynteillä? Viimeksi mainittuja on ollut olemassa ammoisista ajoista lähtien. Uskontojen ikivanhoissa kertomuksissa esiintyi luojia, jotka eivät välttämättä olleet antropomorfisia mutta loivat maailman noudattaen paitsi fyysistä myös inhimillistä moraalista järjestelmällisyyttä. Myynteihin sisältyi usein moraalista kaaosta seuraava ja siitä johtuva maailmanloppu. Myöhemmissä, ideologisissa maailmanhistorian esityksissä esiintyi sekä edistyksen että rappion myyttejä. Maailmaa kokonaisuutena käsittelevät vanhat myytit olivat kuitenkin niin abstrakteja, etteivät ne houkuttelleet ihmispoloja samaistumaan itseensä samalla tavoin kuin 1800-luvulla sepitetty kansalliset myytit. Kansalliset myytit toimivat yhteisöjen identiteetin perustana jopa performatiivisuuteen asti; myytit pönkittivät nousevaa kansallismielistä poliittista toimintaa.

Uudet maapalloisesti orientoituneet historioitsijat tarjoavat 2000-luvun ihmisille kansallisten myyttien sijaan laajasti inklusiivisia kertomuksia sukupolvien kokemuksista ja valinnoista. Suomalaisetkin voivat ehkä jättää Lallin, Sven Dufvan ja Antti Rokan itsenäisyyspäivän lämpimäisiksi ja samaistua tosissaan Mahatma Gandhin, Nelson Mandelan ja Malala Yousafzain myynteihin.